

УДК 316.356.4:37.062.1-054.72

А.В. БАБІЧЕВ

ПОБОЮВАННЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ЕТНІЧНИЙ ПРОФАЙЛІНГ ЯК ОДНІ З ПРОБЛЕМ ПЕРЕБУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ**Бабічев Анатолій Валерійович** – здобувач кафедри прикладної соціології Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна

У статті проаналізовано рівень забезпечення прав людини щодо іноземних громадян в Україні, що перебувають на навчанні в нашій країні, окреслені перекося у роботі правоохоронних органів, наявність у іноземців побоювань щодо виконання своїх службових обов'язків міліцією, існування незаконного етнічного профайлінгу. Для розширення міжнародного ринку освітніх послуг в Україні, якісної та «нормальної» соціокультурної адаптації іноземців запропоновано ряд практичних рекомендацій.

Ключові слова: іноземні студенти, побоювання, етнічний профайлінг, міжнародний ринок освітніх послуг.

В статье проанализирован уровень обеспечения прав человека относительно иностранных граждан в Украине, которые учатся в нашей стране, обозначены перекося в работе правоохранительных органов, присутствие у иностранцев опасений касательно выполнения своих служебных обязанностей милицией, существовании незаконного этнического профайлинга. Для расширения международного рынка образовательных услуг в Украине, качественной и «нормальной» социокультурной адаптации иностранцев предложено ряд практических рекомендаций.

Ключевые слова: иностранные студенты, опасения, этнический профайлинг, международный рынок образовательных услуг.

The article analyzes the level of human rights of foreign citizens in Ukraine who are studying in our country, marked imbalances in policing, the presence of foreigners concerns regarding their duties by the police, the existence of unlawful ethnic profiling. To expand international market for educational services in Ukraine, and the quality of «normal» socio-cultural adaptation of foreigners prompted a number of practical recommendations.

Key words: foreign students, concerns, ethnic profiling, international education market.

© А.В. Бабічев, 2012

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття відзначився радикальними змінами світоустрою, що пов'язані з процесами глобалізації та інтернаціоналізації. Ці процеси надають нові, потужні імпульси для побудови інноваційних стратегічних підходів до процесів, що відбуваються в країнах світу, їх структурах, різних сферах життєдіяльності суспільств. Вони змушують усвідомлювати глобалізаційний характер викликів та питань, що постають перед країнами.

В цих процесах «вища освіта перетворюється на головний чинник суспільного розвитку, конструювання соціально-економічних і соціокультурних структур сучасного суспільства» [1, с. 561].

Одним із базових принципів сучасної освітньої політики є мобільність. Освіта і знання в сучасному світі стають транскордонним та транснаціональним явищем.

У світі розпочалася боротьба за освітній простір, за студентів з інших країн, що зможуть інвестувати як ринок праці висококваліфікованими фахівцями, так і економіки країн. На сьогодні більше 60 % ринку іноземних студентів охоплюють США, країни Євросоюзу, Австралія [2].

Україна має давні традиції навчання іноземних громадян, починаючи з 1804 року, коли до Харківського імперського університету вступили на навчання 3 іноземці. Але чи готова наразі Україна, її система вищої освіти сьогодні вступити у боротьбу за іноземних споживачів освітніх послуг, адапту-

ватися до нових вимог сучасності? Але для цього потрібне вирішення низки завдань. Так, окрім питань надання якісних освітніх послуг, необхідних для подальшого розвитку особистості, її кар'єри, умов перебування на території країни, важливими факторами вибору навчання в Україні постає створення сприятливих умов для соціокультурної адаптації іноземного студента та його безпека.

На жаль, проблеми з соціокультурною адаптацією іноземних студентів в Україні обумовлені багатьма чинниками, в тому числі й упередженим ставленням до них з боку працівників органів внутрішніх справ, представників інших установ, існуванням таких явищ, як ксенофобія, расова нетерпимість тощо [3, с. 292].

Одним з головних чинників, що, на жаль, не сприяє адаптації іноземних громадян, які перебувають на навчанні в Україні, є присутність у повсякденному житті іноземців недовіри та страхів. Особливої ваги це питання набирає через побоювання навіть представників правоохоронних органів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І.В.Щербакова досліджує побоювання як складову соціальних уявлень про правоохоронні структури населенням країни, що формує загальну громадську думку [4].

Д. О. Порох у своїх дослідженнях звертає увагу, що постійна міграція представників інших культур на територію нашої країни викликає нав-

паки в українських людей побоювання, страх перед можливим обмеженням національної гідності. Відтінки цього побоювання різні: від індивідуальності до агресії, від холодної байдужості до виявів ксенофобії (страху, іноді ненависті до людей іншої нації) [5, с. 51].

На думку Л.І. Мазуки в Україні поки що відсутня чітко визначена складова вітчизняної міграційної політики, немає бачення моделі інтеграції й адаптації новітніх спільнот в українське суспільство. Основні напрями державної політики передусім стосуються лише заходів щодо протидії нелегальній міграції [6, с. 40].

На важливість проблем, що не сприяють адаптації, звертає увагу Л.Ананко. У іноземних студентів постає низка проблем, що пов'язані з кризою взаєморозуміння, нетерпимістю, несприйняттям «мігрантів», проявом расизму та ксенофобії з боку радикально настроєних груп, організації «Скінхед», обмеженням прав іноземних громадян аж до їх прямого витіснення [7, с.4].

Багато уваги проблемам іноземних громадян, що перебувають в Україні, та поширенню такого явища, як етнічний профайлінг у своїх роботах приділяє харківський адвокат В.Манукян. Він наголошує на небезпеці активізації незаконної практики етнічного профайлінгу з боку працівників органів внутрішніх справ [8].

Проте питання щодо страхів та побоювань іноземних студентів під час навчання та перебування в Україні як одного з чинників їх соціокультурної адаптації майже не розглядалось, не розроблялися і конкретні механізми та рекомендації щодо зниження негативного впливу від цього.

Мета дослідження. Аналіз ситуації щодо комунікацій між іноземцями та правоохоронними органами, обґрунтування необхідності та розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на зменшення негативного ефекту стосовно виконання «обов'язків» працівниками органів внутрішніх справ щодо іноземних громадян, які перебувають на навчання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами соціологічного дослідження «Моніторинг незаконного насильства в органах внутрішніх справ України», що був проведений Харківським інститутом соціальних досліджень у 2010 році, на думку більшості українців, стати жертвою незаконного насильства в міліції може стати як злочинець, підозрюваний, так і звичайний перехожий або свідок якихось подій, а іноді і сам працівник міліції. Так, сьогодні тільки 1,8% (у 2009 році – 2,5%) українців вважають, що незаконне насильство в міліції нікому не загрожує. Більшість громадян, а це 66,1% (у 2009 році – 63%), вважають, що від насильства в міліції незастрахований ніхто [9].

На жаль, побоювання в суспільстві щодо роботи органів внутрішніх справ за останні роки тільки збільшується, причому побоювання щодо міліції в Україні властиві не тільки соціальним групам, схильним до протизаконної поведінки, але й більшості громадян.

Побоювання міліції є важливим соціальним феноменом. Його соціальний характер визначається

соціальністю предмета побоювань (міліція як соціальна група і соціальний інститут), соціальним виявленням у словах і діях, зокрема у бажанні триматися подалі від міліції.

На думку Є.П.Ільїна, побоювання – узагальнюючий термін, що характеризує відношення людини до небезпечних ситуацій, що не обов'язково зв'язані з переживаннями тих або інших емоцій [10, с. 108].

І.В.Щербаківа зазначає, що побоювання – усвідомлення та передбачення можливих втрат цінних ресурсів (у широкому, соціологічному розумінні останнього терміну, тобто відчужувана або невідчужувана приватна власність, що цінується у суспільстві) [4, с. 293].

Відповідно до Звіту міжнародної організації Amnesty International «За відсутності складу злочину. Ціна безкарності працівників правоохоронних органів в Україні», що був оприлюднений у жовтні 2011 року, правоохоронці в Україні систематично порушують права людини, незважаючи на зростання зусиль, спрямованих на вирішення цієї проблеми, та зростаючого засудження цього явища громадськістю. Державні органи влади неспроможні сьогодні вирішити це питання, і люди, які стикаються з правоохоронцями, наражаються на ризик поганого поводження з ними – від словесних нападів до катування та інших видів жорстокого поводження, включаючи смертельні ушкодження [11].

Забезпечення прав людини незалежно від раси, мови, етнічного походження, національності або релігії є фундаментальним принципом міжнародного законодавства у галузі прав людини.

Україна ратифікувала низку угод, що вимагають викорінення расової дискримінації. Серед них: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації тощо.

Відповідно до останнього документа: дискримінація – будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевага, що ґрунтуються на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-якій інших галузях суспільного життя [12].

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації покладає обов'язок на державу гарантувати, що жодні державні органи та установи не чинитимуть актів расової дискримінації, а також обов'язки заборони расової дискримінації з боку будь-кого: особи, групи, організації та її припинення.

Працівникам міліції відповідно до ст. 11 Закону України «Про міліцію» надається право перевіряти документи, що посвідчують особу, у громадян, яких підозрюють у скоєнні правопорушень [13]. Однак у багатьох випадках основною причиною зупинки людини для перевірки документів у повсякденному житті є її зовнішній вигляд. В

Україні будь-яка особа не слов'янського походження стає об'єктом перевірки документів з боку працівників міліції. За повідомленням керівників органів внутрішніх справ, ці дії спрямовані на боротьбу з незаконною міграцією. Але ж дуже часто це призводить до необґрунтованого затримання, вимагання або інших зловживань з боку співробітників міліції.

Зупинка поліцією або міліцією громадянина в цивілізованих країнах світу є тимчасовим обмеженням його свобод та права на пересування. Міжнародне законодавство та національні закони встановлюють обмеження і правила, відповідно до яких є законним зупинення людини для перевірки документів.

У Сполучених Штатах Америки має місце практика «stop and frisk» - людину зупиняють і оглядають тільки із зовнішньої сторони одягу, тому що більш ретельний огляд буде за такими обставинами порушенням Четвертої поправки Конституції США. Інше, зокрема затримання та ретельний огляд, можливе лише за наявності розумних підстав вважати, що особа може бути небезпечною або залучена до злочинної діяльності. При цьому розумні підозри повинні ґрунтуватися на фактах і можуть бути формалізовані [8].

Подібні дії у науковому співтоваристві отримали узагальнюючу назву профайлінг. Відповідно до Вікіпедії, профайлінг — це сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних особистісних ознак, характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки [14].

Профайлінг у правоохоронній діяльності використовується для ідентифікації осіб, що підозрюються у скоєнні правопорушень, на основі певного набору характеристик.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що в Україні має місце етнічний або расовий профайлінг, який при виконанні своїх обов'язків використовують працівники міліції. Етнічний профайлінг припускає постійний зв'язок між расою, національністю та протизаконною діяльністю.

На практиці працівники органів внутрішніх справ України здебільшого застосовують такі критерії, як колір шкіри, мова, релігія, національність або етнічне походження для ідентифікації осіб, яких вони збираються зупинити для перевірки документів, допитати або заарештувати. Якщо ти не схожий на українця або слов'янина – ти, скоріш за все, злочинець!

На практиці такий підхід, окрім того, що має явно дискримінаційний характер, не сприяє поліпшенню боротьби зі злочинністю, адже вся увага правоохоронців на вулиці зосереджена на особах «неслов'янського походження», а це поглиблює корупцію та зловживання.

На думку українців, за результатами «Моніторингу незаконного насильства в органах внутрішніх справ України» щодо того, хто повинен побоюватися незаконного насильства в міліції, лише 1,8% опитаних осіб вважають, що це іноземці [15, с. 30].

При цьому значно відрізняється результат опитуваних залежно від регіону. Якщо у Львівській області цей показник складає 0,8%, Київській – 1,7%, Полтавській – 1,8%, то у Харківській області – 2,3% опитаних мешканців вважають, що іноземці повинні побоюватися незаконного насильства з боку міліції. Вочевидь думка відрізняється через кількість іноземців, що перебувають на території окремого регіону.

Що ж відчувають іноземні громадяни, які перебувають на навчаннях, до українських правоохоронців?

В Україні непоодинокі випадки нападів на іноземних громадян, що мають расистський характер. Правоохоронні органи не завжди оперативні, вдало та адекватно реагують на подібні випадки, тому самі іноземці неохоче звертаються до міліції з заявами або скаргами. Окрім того, іноземці бояться переслідування з боку самих працівників органів внутрішніх справ і тому не чекають від них захисту.

Взагалі невисокий відсоток опитаних, що висловилися про можливість незаконного насильства з боку міліції до іноземців, свідчить про відсутність комунікації між громадянами України та іноземцями, що навчаються в нашій країні, відсутність інтересу щодо умов їх перебування, відсутність розуміння значущості їх перебування у нас і, на жаль, про відсутність громадянського суспільства, яке б мало контролювати ці питання та попереджати про їх неприпустимість.

За інформацією Харківської правозахисної групи, що провела у 2009 році опитування серед іноземних студентів, які навчаються в м. Харків, лише 2,9 % осіб не зупиняли працівники міліції, а 72 % опитаних були затримані, навіть коли мали при собі документи, 50% визнали, що їм вдалося звільнитись лише за умови сплати грошей (від 20 грн. до 60 доларів США), купівлі пива, спиртних напоїв тощо [16, с. 90]. Тобто, 50 % іноземних студентів визнали, що працівники органів внутрішніх справ вчинили по відношенню до них корупційні діяння. При цьому переважна більшість постраждалих нікуди за допомогою не зверталися, оскільки вважають, що їм все одно в Україні ніхто не допоможе.

Соціальні уявлення про органи внутрішніх справ визначаються специфічним досвідом контактів соціальної групи з правоохоронцями, практичною зацікавленістю та характером комунікацій в групі.

Як зазначає І.В Щербакова, якщо у соціальній групі закріплене негативне уявлення про міліцію, то «нормальними», очікуваними будуть негативні сценарії і навпаки – позитивний результат контактів з міліцією буде неочікуваним, ненормальним [4, с. 295].

Формування громадської думки іноземних громадян, що навчаються в Україні, про роботу органів внутрішніх справ країни відбувається через надходження інформації з різних джерел.

Особливості іноземних громадян, що навчаються в Україні, як соціальної групи, проявляються у їхніх тісних і розвинутих комунікаціях між со-

бою, як у рамках земляцтв, так і в рамках вищих навчальних закладів. Тому інформація, суспільні настрої і побоювання дуже швидко поширюються. Тож майже кожен факт протизаконного насильства з боку працівників органів внутрішніх справ, корупції стосовно іноземних студентів дуже швидко стає загальновідомим у середовищі іноземців. Кожного контакту з правоохоронцем іноземний громадянин очікує з острахом, думаючи про його наслідки та вимушені «подарунки».

Через це формується і громадська думка громадян тих країн, які прислали на навчання своїх студентів. Думка іноземців про міліцію сьогодні, про її дії, наявність етнічного профайлінгу визначає майбутню поведінку студентів у відносинах із працівниками міліції, майбутню кількість абітурієнтів – іноземців, які захочуть мати відносини з українськими правоохоронцями і, як наслідок, навчатися в Україні, інвестуючи кошти в економіку, освіту країни.

Необхідно зазначити, що освітнє соціокультурне середовище вищого навчального закладу несе на собі відбиток макросередовища, в якому воно розвивається.

Яким би не було соціокультурне середовище вищого навчального закладу, в якому навчаються громадяни зарубіжних країн, соціокультурне середовище суспільства і держави, в якому не останню роль відіграють правоохоронні органи, нівелюють усі позитивні адаптаційні процеси іноземців.

Позитивний результат контакту іноземця з міліцією може стати очікуваним для нього, коли матиме суб'єкт – суб'єктний характер відносин і від цього залежить більшою мірою результат адаптації іноземних громадян. Це стане можливим, коли працівники правоохоронних органів розглядатимуть іноземців не як формальний об'єкт для збагачення, потенційної безпеки, а як особистість, тому побудують свої відносини як особистість з особистістю. Сьогодні дуже часто такі відносини мають суб'єктно-об'єктний характер. «Я – правоохоронець, ти – об'єкт небезпеки, наживи». Крім того, українські міліціонери мають дуже слабе уявлення про гуманізм як філософську категорію, як основу людських відносин.

Українські органи влади мають вжити заходів для викорінення дискримінаційних методів роботи працівників органів внутрішніх справ, особливо щодо перевірки документів, а також забезпечити ретельне та ефективне розслідування будь-яких скарг на дискримінаційні дії та відповідне притягнення до дисциплінарної або кримінальної відповідальності тих працівників міліції, які вдаються при виконанні службових обов'язків до дискримінаційних дій або расистських образ.

Україні необхідно переглянути ряд нормативно-правових документів, таких як: Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ, Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ, повністю привести їх у відповідність до міжнародних стандартів і законів щодо прав людини. Зокрема, в них необхідно включити заборону расової дискримінації. Приділити увагу професійній підготовці працівників органів внутрішніх справ, удосконалю-

ючи надання знань щодо необхідності боротьби з расизмом і ксенофобією.

Відкриття визначальної ролі побоювань у формуванні громадської думки про міліцію зобов'язує враховувати цей факт у кадровій, управлінській та інформаційній політиці МВС України, в діяльності, спрямованій на утвердження позитивної репутації міліції і закріплення партнерських відносин між міліцією і населенням.

Задля викорінення зазначених негативних явищ працівникам органів внутрішніх справ необхідно особливу увагу приділяти розслідуванням справ расистського характеру щодо іноземних студентів, заохочувати звернення до міліції про такі випадки, а також про скоєння злочинів самими працівниками органів внутрішніх справ, карати винних міліціонерів. Організувати адекватну охорону студентських гуртожитків, залучати до цих процесів самих іноземних громадян. Проводити інформаційні кампанії щодо перебування іноземних громадян в Україні та їх внеску в економіку держави.

Окрім того, вагому роль у захисті інтересів іноземних студентів у світі мають громадські організації, асоціації та фонди. В Україні створено деякі схожі на це організації, але здебільшого вони об'єднують лише окремі земляцтва або окремі вищі навчальні заклади і керівництво ними здійснюють самі ж іноземці. Діють і дорадчі організації при органах виконавчої влади, але практично жодних питань щодо конкретних випадків з іноземними студентами вони не розглядали і не вирішили.

Тому доцільно створити всеукраїнську громадську організацію або регіональні організації, наприклад, профспілкову організацію іноземних студентів, основними завданнями якої б було: сприяння зміцненню та поглибленню взаєморозуміння між іноземними студентами освітніх установ України, громадськими організаціями, адміністрацією вищого навчального закладу, органами управління освітою, державними і правоохоронними органами, фірмами-посередниками; представництво і захист законних прав та інтересів кожного з іноземних студентів; створення оперативних груп реагування по окремих напрямках, у тому числі «адвокатів», що виконували б будь-яку посередницьку функцію у будь-який час доби; залучення до наглядової ради організації представників державних органів влади, правоохоронців, міграційних служб тощо.

Висновки. На підставі проведеного аналізу задля ефективного входження України на світовий ринок освітніх послуг доведена необхідність розроблення та впровадження низки практичних рекомендацій, спрямованих на зменшення негативного ефекту від роботи працівників органів внутрішніх справ стосовно іноземних громадян, що перебувають на навчанні в Україні, викорінення етнічного профайлінгу у роботі правоохоронних органів та побоювань перебування іноземців у нашій країні, перехід на суб'єкт – суб'єктний характер відносин між іноземцями та міліціонерами. Рекомендовані першочергові заходи по вирішенню зазначених питань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакіров В.С. Соціологія вищої освіти: нові дослідницькі сюжети. / В.С.Бакіров // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*. – Вип. 15. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2009. – с.561 – 566.
2. Лідери світового освітнього простору [Електронний ресурс] // *Освіта.Уа.* – 2009. – 25 груд. – Режим доступу: http://osvita.ua/abroad/higher_school/articles/6160.
3. Бабічев А.В. Обґрунтування необхідності проведення досліджень щодо соціокультурної адаптації іноземних студентів в Україні. / А.В.Бабічев // *Право і безпека: науковий журнал*. – 2011 - Вип. 3 (40). – с. 292-295.
4. Щербак І.В. Побойовання як складова соціальних уявлень про міліцію: обґрунтування теоретико-методологічних засад / І.В.Щербак // *Право і безпека: науковий журнал*. – 2009 - Вип. 1. – с. 292-295.
5. Порох Д. О. Соціокультурна адаптація як складник адаптації іноземних студентів до навчання у вищому закладі освіти / Д.О.Порох // *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. – 2010. – Вип. 3. - с.47-53.
6. Мазуки Л.І. Новітні міграційні спільноти в Україні: можливості та проблеми / Л.І.Мазуки // *Стратегічні пріоритети*. - 2009. - Вип. 3(12). – с. 32-41.
7. Ананко Л.В. Міграційні процеси в Україні: соціальний аспект / Л.В.Ананко // *Матеріали доповідей та виступів Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2011» (м. Київ, 20–21 квіт. 2011 р.)*. – К.: «Київський університет», 2011. – Ч. 9. – 155 с. 3-5.
8. Манукян В. В борьбе с «этнической преступностью» – этнический профайлинг недопустим! / Вячеслав Манукян [Електронний ресурс] // *Права человека в Украине. Информационный портал Харьковской правозащитной группы*. - 2008. - Режим доступу: <http://khp.org.ua/ru/index.php?id=1203941725>.
9. Моніторинг незаконного насильства в міліції - 2010: результати соціологічного дослідження [Електронний ресурс] // *Харківський інститут соціальних досліджень*. – 2010. - Режим доступу: <http://www.khisr.kharkov.ua/index.php?id=1296465173>.
10. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Серия: Мастера психологии / Е.П.Ильин. – Спб.: Питер, 2001. – 752 с.
11. «За відсутності складу злочину»: ціна безкарності працівників правоохоронних органів в Україні [Електронний ресурс] // *Amnesty International*. - 2011. - Режим доступу: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR50/009/2011/en/17ec06ce-8fdd-463e-a768-3f4d443fd612/eur500092011uk.pdf>.
12. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації / Ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 21 січня 1969 року з застереженням // *Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки*. - 1969. - № 5. - Ст.27.
13. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ // *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. – 1991. - № 4. - ст. 20.
14. Профайлінг [Електронний ресурс] // *Вікіпедія. Свободная энциклопедия*. - 2011. - Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3>.
15. Моніторинг незаконного насильства в органах внутрішніх справ України / ХІСД. – Харків: Права людини, 2010. – 192 с.
16. Расизм і ксенофобія в Україні: реальність і вигадки. / Харківська правозахисна група. - Харків: Права людини, 2009. – 192 с.